

VELJKO PETROVIĆ KORAI ELBESZÉLÉSEINEK TANULMÁNYOZÁSÁHOZ

MLADEN LESKOVAC

Veljko Petrović *Bunja i drugi u Ravangradu* (Bunja és a többiek Ravangradban) c. első elbeszéléskötetében, amely 1921-ben látott napvilágot Pancsován, a *Služba* c. elbeszéléseéhez az alábbi jegyzetet fűzte (amit aztán nem ismételt meg, amikor az írás az Összegyűjtött művek *Varljivo proleće* kötetében 1954-ben újra megjelent):

1919 őszén, egy beszélgetésben, melyet erről a novelláról folytattunk, dr. R. P., nekem rokonom és barátom, közölte velem, hogy Biró Lajos magyar írónak 8–10 évvel korábban Az Újság irodalmi mellékletében jelent meg egy azonos tartalmú karcolata. A címére nem emlékszik, arra azonban igen, mondja, hogy jellegzetesen Biró Lajos-i írás volt, riportszerűen, pergő filmszerűséggel, drámai verve-vel íródott, híján minden szűkebb értelemben vett novellaelemnek, leírásnak és líraiságnak, a helyi és nemzeti jellegről pedig, ami – bizonyos értelemben – nekem sajátom, nem is beszélve. Mégis, maga a mese olyan feltűnően hasonló, hogy kénytelen vagyok én is kölcsönzésre gondolni. Ha a szóban forgó karcolat 1912 előtt jelent meg, alkalmasint valamelyik kávéházban olvashattam kutyafuttában, de ha később, akkor talán már itthon, Szerbiában mesélhette valaki. Mert 1912 és 1916 között Gensfben az említett lap egyetlen számát sem láttam. Nekem kész csoda ez az emlékezetkiesés, vagy pedig a gondolat és a képzelet valóban hihetetlen találkozásáról van szó. Elhíheti a tisztelt olvasó, engem fájdalmasan érint a dolog, azonban lelkiismereti kötelességemnek érzem, hogy a nyilvánosság elé tárjam. Ezt a Biró-írást ha valaki megtalálná és elküldené, annak hálás lennék, mert ha ebben a pillanatban kéznél volna, magam mellékelném.

Jóval később megtudtam, hogy a jegyzetben említett dr. R. P. valójában dr. Radivoje Pavlović, a pesti Thökölianum hajdani diákja, bácsi papfiú, a belgrádi orvostudományi kar egyik megalapítója és első professzora, a gyogyyszerészet

tanára, aki korán megvakult és elhunyt. Amikor Veljko Petrovićnak ez a könyve megjelent, és én először olvastam, az újvidéki gimnázium hatodikos tanulója voltam; tehát sok mindent nem tudtam belőle sem megérteni, sem pedig megítélni. Mindazonáltal ma is élénken emlékszem, mekkora benyomást tett rám ez a szerb irodalomban szokatlan, fanyar lapalji jegyzet. Ennek alighanem több oka volt. Mindenekelőtt az egész könyv mély benyomást tett rám, valósággal izgalomba hozott. Valami egészen különösét láttam benne (s ebben a legkevesbé sem csalatkoztam), arról pedig – akkori naivságomban – sejtelmem sem volt, hogy lehetséges, sőt megengedhető: az ti., hogy a tekintélyes szerb írók között, íme, akadjon egy, aki ma is él, ráadásul fiatal ember még, aki a szülőföldről és azokról az emberekről ír, akikkel naponta találkozott, olyan emberekről, akikről sokat hallottam és sokat tudtam, egy író, aki izgalmasan tárja fel és ihletetlen ábrázolja éppen annak a környezetnek a legbensőbb problémáit, amelynek én is része voltam, és amelyhez testestül-lelkestül tartoztam. Alig hittem a szememnek, hogy egy elbeszélésben is le szabad írni azt, hogy Novi Sad, Stražilovo, zombori preparandia, Szerb Matica, Novi Sad-i gimnázium, hogy egy elbeszélésben olyan könnyűszerrel rá lehessen ismerni egy egész agyonhallgatott világra és tájra, mindazokra a fogalmakra, amelyek az én hétköznapijaimat és legsajátabb életemet, mind annak banálisán hétköznapi és látható, mind pedig azt a másik, ám lényegesebb, a képzeleti régiókba emelt, titkos részét tették. Veljko Petrović nélkül és Jaša Ignjatović meg Stevan Sremac után, úgy tetszett, itt az élet mindörökre megállt, elenyészett, és mi nem is vagyunk. Nagy meglepetésemet és izgalmamot több igen szubjektív adottság öregbítette. Noha néhány nagyon személyes körülmény összejátszása folytán már kora gyermekkorom óta tudtam Veljko Petrovićról, illetve *Hazafias verseiről* (Rodoljubive pesme), én csak akkor, 1921-ben értesültem, igazán boldogan, hogy olyan elbeszéléseket is ír; s ha emlékezetem nem csal, ezzel alighanem így voltunk, másképp nem lehettünk, édes mindannyian, mi, az akkori háborús világban elkanászosodott Novi Sad-i gimnazisták, akik úgy verődtek össze mindenfelől a frissen megnyílt, feltűnően háború utáni iskolában. Ami pedig azt a lábjegyzetet illeti, abban – természetesen – még külön tetszett is az a rokonszenves, bátor nyíltság, amellyel a tiszta erkölcsű író olyan bírálóan, szinte kihívó daccal veszi szemügyre saját művét, sőt valamiképpen még a vizsgáldás irányát is, a mások gyanúpörét meg a maga kételyeit nemkülönben megfelelő mederbe tereli. A jegyzet ezért is ragadt meg emlékezetemben. Azonban akkor fogalmam sem volt, hogy kicsoda és miféle író az a jegyzetben említett Biró Lajos; a magyar irodalomnak az idő tájt éppen semmi becsülete sem volt a Novi Sad-i gimnazisták között, s én bizonyos vagyok benne, hogy akkor Újvidéken egyetlen magyar könyvet sem olvastam el, nem is éreztem hiányát, s még csak eszembe sem jutott, hogy egyáltalán jó volna, érdemes volna ezt is olvasni, ismerni. Újvidéken egyébként – mint talán az egész

országban is – valahogy éppen akkoriban a francia irodalom kultusza bontakozott ki, a francia irodalom jött divatba, s mert divat volt, talán azért volt olyan izgalmasan vonzó: valósággal versengtünk, hogy mielőbb megtanuljuk a nyelvet, és megismerjük ezt számunkra felülmúlhatatlan irodalmat, amelyről tanáraink sem igen tudtak sokat. (Az első két könyv, amelyet nagy keservesen, francia eredetiben olvastam, de amire – titokban – mérhetetlenül büszke voltam, H. Malot *Le Petit Chosé*-ja és A. France *L’Histoire contemporaine* c. ciklusából a *L’Orme du Mail* volt: olyan két könyv, melyeket csupán egy diákos olvasási szenvedély tudott összebékíteni.) Amikor azonban 1922 őszén a hetedik osztályt a zombori gimnáziumban voltam kénytelen folytatni, olyan környezetbe kerültem, amely jelentősen más, bonyolultabb volt. Mindenekelőtt azért, mert ugyanabban az épületben, ahová mi jártunk, délután a magyar gimnázium működött; akarva-akaratlanul, legyőzve kölcsönös idegenkedésünket, kezdetben óvatosan ismerkedtünk, majd azután lassanként össze is barátkoztunk magyar pajtásainkkal, s így fokozatosan és szinte észrevétlenül magyar könyveket is kezdtünk olvasni, belekóstoltunk a magyar irodalomba. Márpedig amikor egy diákember egy más nép irodalmával ismerkedik, az leginkább éppen ellenkező sorrendben történik, mint amit a pedagógiai akkurátusság egyedül célravezetőnek tekint, mert az ilyesmit az ember valahogy mindig a végén kezdi: először is a legmodernebb, a legvitatottabb, az iskolai renddel mintegy dacolva, a legtiltottabb írónál köt ki. Magyar barátaim és iskolatársnőim a beavatottak, az összeesküvők reszkető, édes izgalmaival a hangjukban mindjárt az első nap közölték, elárulták a titkot: hogy mindenki más előtt Adyt kell megismernem. Lehetetlen volt nem megfogadni tanácsukat. Megfogadtam hát én is. S aztán olvastam, rengeteget olvastam, minden rendszer, értelem és válogatás nélkül, jót és rosszat, fércművet és remekművet vegyesen, úgy, hogy gyakran semmi különbséget nem találtam közöttük, ahogyan az már lenni szokott az állhatatlan szerelmeknek eme bohó éveiben. Egy nap a kezembe került az egyik magyar képes hetilap (a nagynéném rendszeres olvasmányának) bekötött évfolyama. Ma már csak találgathatom, de a legvalószínűbb, hogy ez, a hosszú-hosszú időn át népszerű, magyar („családi”) képeslap, a fiatal és kevésbé fiatal lányok kedvelt olvasmánya, a *Tolnai Világlapja* lehetett, méghozzá – erre egészen határozottan emlékszem – 1917-ből vagy 1918-ból, mindenesetre a háborús időkből. Ebben a lapban böngészve – mindenekelőtt a novellákat olvastam el, amelyekből többet is közöltek minden számban –, ráakadtam a jegyzetben említett Biró Lajos egy elbeszélésére is, amelynek tárgya roppant emlékeztetett Veljko Petrović egyik novellájára, de nem az említett *Službára*, hanem egy másikra, amely *Sirota naša Mumica* (A mi szegény Mumicánk) címmel a *Pomerene savesti* c. kötetében jelent meg 1922-ben. (Hadd tegyem hozzá mindjárt: Veljkónak ez az írása először a *Srpski književni glasnik* XXXI. füzetében látott napvilágot 1913-ban.) A türelmetlen maturandus Birónak

a novelláját haladéktalanul lemásolta, s valószínűleg március közepén elküldte Veljko Petrovićnak. Jól emlékszem, mért jártam el így, s ezt az írónak küldött kísérőlevelemben valószínűleg meg is írtam: Hogy ti. olvastam a *Službával* kapcsolatos lapalji jegyzetét, de most meg akarom örvendeztetni, mert íme a bizonyíték, hogy viszont az ő egyik, 1913-ból származó témáját Biró 1917-ben (vagy 1918-ban) dolgozta fel.

Veljko Petrović azonnal válaszolt. Levelének lényege az alábbi néhány sor:

... Megvallom Önnek, hogy levele és a hozzá csatolt melléklet egy kissé megriasztott. Az ördögbe is, újfent valami, ami kölcsönzésre, sőt valamiféle plági-umra emlékeztethetne! Ön azonban rá fog érezni, hogy amikor a *Mumicámat* írtam, távol állt tőlem mindenfajta asszociáció azzal a magyar elbeszéléssel. Írhatta Biró az ő *Clairette-jét* akár öt évvel korábban is, biztosíthatom Önt, én nem olvastam. Kizárt dolog. A témának ez a coincidenciája azonban könnyen érthetővé válik, ha tekintetbe vesszük, hogy mindketten megközelítőleg ugyanabból a – mittel-európai – környezetből származunk, s hogy nagyjából ugyanazon problémák foglalkoztatnak bennünket. Csupán szándékaink és eszközeink különböznek.

Birónak azt a novelláját, amelyet 1923-ban megküldtem Veljko Petrovićnak, persze, nem őriztem meg; még a címét sem jegyeztem meg természetesen. Most azonban mindenáron ki akartam ásni, ami nem volt egy cseppet sem egyszerű: hogy előkeríthessem, át kellett rágnom magam Biró tíz-egynéhány novelláskötetének mintegy 250 elbeszélésén. A végén mégis megtaláltam.

Birónak az a novellája, amelyre Radivoje Pavlović gondolt, az *András csendőr lett*, a másik pedig, amelyet 1923-ban Veljkonak elküldtem a *Vénlányok* címet viseli.*

Azt a talányt, amely Veljko Petrovićot annyira érdekelte, s érthetően nyugtalanította, azt ti., hogy Biró két kis karcolata, előbb az egyik, majd a másik, mikor jelent meg. Újvidéken én nem tudtam megfejteni precízen és végérvényesen. Amit azonban kétségtelenül és megbízhatóan megállapítottam, a következő: Biró *Vénlányok* c. novellája már egyik elbeszéléskötetében is megjelent 1911-ben, a másik pedig a következő évben, 1912-ben kiadott kötetében, tehát mindkettő már könyv alakban Veljko Petrović írásainak megjelenése előtt. (A *Služba* dr. Milan P. Kostić közlése szerint a sarajevói *Narod* 1913. évi irodalmi mellékletében látott napvilágot.) Ami pedig Biró írásai első megjelenésének idejét illeti, nagyon valószínű, hogy mindkettő először *Az Újság* c. napilapban látott nyomdafestéket, annak a lapnak a hasábjain, amelyeknek Biró

* Veljko 1923-ból származó levelét, akárcsak mindkét Biró-novellát (eredetiben és fordításban) a *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* 1968. évi XVI. füzetében tettem közzé.

akkor munkatársa volt. Radivoje Pavlović visszaemlékezése is ezt a feltevést támasztja alá.

A motívumok – amint látjuk – vándorolnak. Ez kétségtelen, és számtalan példa tanúsítja. Közismert példák, de olyanok is, amelyekre még nem figyeltek fel. Veljko Petrović nem alaptalanul emlegette „a gondolat és képzelet hihetetlen találkozását”, mert valóban előfordul ilyen is. Csupán egyetlen rendkívül tanulságos és frappánsan érdekes példát említek: mindenkit váratlanul fog érni, ahogyan én is meglepődtem felfedezésemem. Történt, hogy nemrégiben elolvastam Mikszáth Kálmán *Új Zrinyiász* c. regényét. Ez egy szatirikus regény, rendkívül érdekesítő (ma már, a kortársakra tett célzások miatt, különösen a külföldi számára, nem is egészen érthető), mindenesetre amikor íródott, 1898-ban, erőteljes visszhangja volt a magyar irodalmi és politikai életben. Mikszáthnak ez a regénye alapgondolatában, faktúrájában és szándékaiban tökéletesen egybevág Domanović *Kraljević Marko po drugu put među Srbima* c. szatirikus elbeszélésével, azzal a különbséggel, hogy a regény szélesebb sodrással, következetesebb képzelőerővel íródott, s mondhatnám, mélyebben szántó szatírája a korabeli magyar parlamenti és társadalmi életnek, mint Domanovićé a maga törekvéseiben. Domanović *Kraljević Markója* pedig, mint tudjuk, 1901-ben keletkezett, s egészen bizonyos, hogy szerzőjének fogalma sem lehetett az *Új Zrinyiász*ról, amelyet nálunk abban az időben valószínűleg kevesen olvastak. Itt kétségtelenül „a gondolatnak és a képzeletnek” arról a „hihetetlen találkozásáról” van szó, amellyel Veljko Petrović példálózott.

Ami pedig a két Biró-novella és Veljko Petrović két elbeszélése szüzséjének, főleg felületi és külsőségeiben megnyilvánuló összecsengéseit illeti, valószínűleg annak a feltevésnek kell helyt adni, amelyet már maga Veljko Petrović is megengedett: hogy Biró mindkét karcolatát valóban olvasta valamikor, hogy a két motívum, mint az nemritkán megesik, megragadt tudatában, de még inkább tudatalattijában, s később aztán, anélkül hogy tudatában lett volna, a maga módján módosítva és kikerekítve felhasználta őket. A közös motívumnál azonban sokkal súlyosabban esik latba ezeknek az elbeszéléseknek az értéke külön-külön és egymáshoz mérve, s itt ez a perdöntő, és valójában az egyedül lényeges. Nem nehéz megállapítani, hogy kettejük közül Veljko Petrović a nagyobb formátumú író: ez még szemléletesebben és még meggyőzőbben kiderülne, ha teljességükben is összehasonlíthatnánk őket. Biró valahogy éppen Veljko budapesti tanulmányainak éveiben aratta figyelmet keltő sikereit (Bár ez nem sokáig tartott, és váratlanul félbeszakadt) 1908-ban például Biró novelláskötetéről szóló ismertetőjében a fiatal Lukács jól megfigyelte írásainak erős, egészséges oldalát, sőt mivel mindig szívesen hajlott az elméleti okoskodásra, és arra, hogy a jelenségeket szélesebb, elvi keretbe ágyazza, kísérletet tett arra is, hogy Biró példáján röviden felvázolja a novellaműfaj esztétikai és filozófiai

képletét.* Ez azonban már egészen más téma. Nekem pedig ezzel az írással nem volt más célom, csupán az, hogy Veljko Petrović egy kijelentésére hivatkozva némi segítséget nyújtsak azoknak, akik egykor vállalják majd azt a szép és hálás feladatot, hogy kimerítő alapossggal feltárják és tanulmányozzák a nagy szerb író novellisztikájának egész gazdagságát és sokrétűségét.

(1968)

BORBÉLY János fordítása

* Lukács György: Biró Lajos novellái. *Husadik Század*, IX. 1908. 255–259. l.